

УДК 343.4

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ЗЛОЧИНУ
«РОЗГОЛОШЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ПРОВЕДЕННЯ МЕДИЧНОГО ОГЛЯДУ
НА ВИЯВЛЕННЯ ЗАРАЖЕННЯ ВІРУСОМ ІМУНОДЕФІЦИТУ ЛЮДИНИ
ЧИ ІНШОЇ НЕВИЛІКОВНОЇ ІНФЕКЦІЙНОЇ ХВОРОБИ»**

**ISSUES LEGAL STATUS VICTIMS OF CRIME “DISCLOSURE
OF A MEDICAL EXAMINATION ON THE DETECTION OF INFECTION WITH HIV
OR ANY OTHER INCURABLE CONTAGIOUS DISEASE”**

Литвин П.С.,
*здобувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ*

У статті розглянуто проблемні питання правового статусу потерпілого від злочину «Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби». Автор доходить висновку, що потерпілий від даного злочину спеціальний – особа, яка проходила медичний огляд на виявлення зараження імунодефіциту людини чи вірусом іншої невиліковної інфекційної хвороби, небезпечної для життя людини, а також близькі родичі такої особи. Також розроблено відповідні висновки та пропозиції щодо даної проблематики.

Ключові слова: правовий статус, злочин, медичний огляд, вірус, імунодефіцит.

В статье рассмотрены проблемные вопросы правового статуса потерпевшего от преступления «Разглашение сведений о проведении медицинского освидетельствования на выявление заражения вирусом иммунодефицита человека или другой неизлечимой инфекционной болезни». Автор приходит к выводу, что потерпевший от данного преступления специальный – лицо, которое проходило медицинский осмотр на выявление заражения вирусом иммунодефицита человека или другой неизлечимой инфекционной болезни, опасной для жизни человека, а также близкие родственники такого лица. Также разработаны соответствующие выводы и предложения по данной проблематике.

Ключевые слова: правовой статус, преступление, медицинский осмотр, вирус, иммунодефицит.

In the article discussed the problematic issues of the legal status of a victim of crime “Disclosure of information about conduction of medical examination for the detection of infection by the human immunodeficiency virus or another incurable infectious disease”. The author comes to the conclusion that the victim of this crime, the person which have passed the medical examination for the detection of infection by the human immunodeficiency virus or other incurable contagious disease dangerous to life and person, as well as close relatives of such person. Also developed appropriate conclusions and suggestions regarding this issue.

Key words: legal status, offense, physical examination, virus, immunodeficiency.

Актуальність теми. Останнім часом у науковій літературі розгорнулася досить широка полеміка щодо необхідності дотримання прав підозрюваного, обвинувачуваного, підсудного та засудженого, проте забувають про потерпілого. На жаль, усе більшого поширення набуває, на наш погляд, негативна тенденція, коли представники законодавчої, виконавчої та судової влади нашої держави, громадських організацій, а іноді і представники іноземних держав із

тих чи інших причин починають масово опікуватись виключно «тяжкою» долею злочинців: вбивць, гвалтівників, наркодилерів, вимагачів, крадіїв тощо, домагаючись декриміналізацій, амністій, помилувань.

Виклад основного матеріалу. Яскравим прикладом реалізації такого ставлення є, на нашу думку, сумнозвісний Закон України «Про гуманізацію кримінального та кримінально-процесуального законодавства» № 270-VI від 15 квітня 2008 р. [1].

Показовим є й те, що закон про кримінальну відповідальність, на відміну від кримінального процесуального, взагалі навіть не містить визначення потерпілого від злочину.

У кримінальному праві поняття потерпілого від злочину присутнє виключно в теорії, яка, своєю чергою, роль потерпілого ставить далеко не на останнє місце, хоча, як справедливо зазначається в сучасних наукових джерелах, проблема потерпілого від злочину у кримінальному праві має комплексний і міжгалузевий характер та розроблена ще недостатньо [2, с. 55].

Зміст більшості визначень потерпілого від злочину, що використовуються вченими, які досліджують таку проблематику у кримінальному праві, як правило, варіюється в межах переліку певного кола правосуб'єктів.

Зокрема, Ю.В. Александров і В.А. Клименко, базуючись на нормах кримінально-процесуального права, визначають потерпілого як особу, якій злочин заподіяно моральної, фізичної або майнової шкоди [3, с. 69]. А.А. Музыка та Є.В. Лашук надають таку дефініцію: «Потерпілий від злочину – це факультативна ознака об'єкта злочину, що характеризує людину, щодо якої вчиняється злочин та (або) якій, відповідно до кримінально-правової норми, злочиним завдається істотна шкода (чи створюється загроза її заподіяння)» [4, с. 82].

П.С. Дагель ще в 1974 р. визначав потерпілого як фізичну або юридичну особу, якій заподіяно фізичну, майнову (матеріальну) або моральну шкоду [5, с. 18-20].

О.Ф. Бантишев, В.О. Глушков та інші вказують, що з точки зору кримінального права, під потерпілим необхідно розуміти будь-якого правосуб'єкта, якому злочин заподіяно шкоду, тобто фізичну особу, юридичну особу чи державу [6, с. 14].

М.С. Таганцев визначав потерпілого від злочину як власника того правоохоронюваного інтересу, якому безпосередньо пошкодив або який поставив у небезпеку злочинець, і не має значення, чи буде таким власником одиночна особа, сукупність осіб, що утворює або не утворює юридичну особу, включаючи сюди й саму державу як багатообразного утримувача прав та власника інтересів [7, с. 13].

Ще більш розширюють поняття потерпілого від злочину Є.В. Фесенко й М.В. Сенаторов та російський учений, доктор юридичних наук І.А. Фаргієв. Зокрема, Є.В. Фесенко визначає, що потерпілим від злочину може бути окрема людина, дві або більше особи, громадські об'єднання, держава й суспільство в цілому [8, с. 76-77]. М.В. Сенаторов пропонує таке визначення: «Потерпілий від злочину – це соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше утворення або ж суспільство в цілому), благу або праву якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, злочин заподіюється шкода чи створюється загроза її заподіяння» [9, с. 210]. І.А. Фаргієв визначає потерпілого у кримінальному праві як особу, яка постає в якості суб'єкта суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом,

зауважуючи, що ним може бути не лише фізична або юридична особа, але й підприємство, установа без організації юридичної особи, муніципальне утворення, держава або суспільство в цілому, які не підпадають під ознаки юридичної особи [10, с. 88].

Вищезазначені обставини, різноплановий підхід науковців до даного питання, а також нечітка його визначеність на законодавчому рівні і спонукали автора до дослідження проблемних питань правового статусу потерпілого від злочину «Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби».

Вочевидь, лише конкретна фізична особа, а ніяк не лікувальний заклад як юридична особа, ані держава, ані суспільство в цілому навіть потенційно не можуть ніяким чином постраждати від незаконного розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби. Отже, лише фізична особа (сам інфікований та його близькі родичі) тут може зазнати шкоди у вигляді різного роду дискримінації, порушення своїх прав і свобод, стати жертвою різноманітних протиправних дій із використанням такої конфіденційної інформації (зокрема, вимагання в різних його видах), бути доведеним до самогубства тощо.

Тут, мабуть, варто погодитися із позицією про сприйняття вітчизняним законодавцем базового принципу кримінального права – принципу гуманізму – виключно як гуманного ставлення до злочинця під час його покарання, в той час як гуманізм кримінального закону – це, насамперед, надійний та ефективний захист усіх пересічних правослужняних громадян від злочинних посягань із розумним посиленням відповідальності за окремі категорії злочинів у випадку їхнього явного кількісного зростання.

Зокрема, аналізуючи диспозицію норми ст. 132 КК України, що передбачає відповідальність за незаконне розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, видається досить дивним, що законодавець і тут повністю ігнорував потерпілого від злочину, тобто безпосередньо ту особу (осіб), яку б він мав охороняти від протиправного посягання, саме якій безпосередньо й може бути заподіяно шкоду внаслідок протиправного розголошення таких відомостей, особу, яка вже є приреченою на дочасну загибель (не пізніше ніж через 10-12 рр. після інфікування [11, с. 482]).

Ще в 1997 р. М.Й. Коржанський, В.М. Щупаковський та П.М. Воробей зазначали, що головним пріоритетом кримінального законодавства треба визнати потерпілого від злочину [12, с. 41].

Отже, на наше переконання, законодавцю в контексті законодавчої конструкції ст. 132 КК України необхідно було б, принаймні, врахувати в окремій частині цієї норми можливий злочинний наслідок незаконного розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження ві-

русом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби. І хоча б таким чином врахувати інтереси потерпілого, як це, зокрема, зроблено під час конструювання норми ст. 145 КК України («Незаконне розголошення лікарської таємниці»), тим паче, що ця норма є, як вже наголошувалось вище, загальною нормою, а ст. 132 КК України, відповідно, – спеціальною нормою, спеціальним варіантом незаконного розголошення лікарської таємниці. Отже, за правилами конкуренції загальної та спеціальної норм, під час кваліфікації злочину повинна застосовуватись саме спеціальна норма, однак при цьому має охоплювати вчинене з найбільшою повнотою [13, с. 47]. Отже, на наше переконання, знову потрібно говорити про певне порушення вимог юридичної техніки правотворчості під час створення законодавчої конструкції норми ст. 132 КК України.

Отже, вважаємо за необхідне наголосити, що інтереси потерпілого (потерпілих) від учинення цього злочину обов'язково мають бути окремо (спеціально) внесені до складу безпосереднього об'єкта злочину шляхом врахування під час кваліфікації факту, виду та ступеня фактично заподіяної їм шкоди.

За такого підходу потерпілий від даного злочину може бути лише спеціальним. Тобто таким, що наділений кримінальним законом додатковими спеціальними ознаками, лише за наявності яких діяння винної особи може кваліфікуватися за тією чи іншою спеціалізованою нормою кримінального закону. Зокрема, потерпілим від злочину може бути як особа, безпосередньо інфікована збудниками зазначених у диспозиції інфекційних хвороб, її близькі родичі (дружина (чоловік), діти, рідні брати, сестри, батьки), так і особи, які проходили вказаний медичний огляд у зв'язку з виявленням симптомокомплексу, спорідненого СНІДу (СНІД-асоційованого симптомокомплексу), чи за інших показників, зокрема, й безпосереднім контактом (статевим, медичним, техногенним тощо), з біологічними речовинами потенційно ВІЛ-інфікованої особи.

Отже, за таких умов потерпілий від злочину – спеціальний – особа, яка проходила медичний огляд на виявлення зараження імунодефіциту людини чи вірусом іншої невиліковної інфекційної хвороби, небезпечної для життя людини, а також близькі родичі такої особи.

Водночас, здійснюючи комплексне дослідження, не можемо оминати проблемні питання захисту інтересів потерпілого, пов'язанні з визначенням у санкції відповідної кримінально-правової норми виду покарання за вчинений злочин.

Указана думка, до речі, є далеко не новою, зокрема, один із класиків науки радянського кримінального права В.К. Глістін ще в 1979 р. звертав увагу на необхідність врахування у кримінальному законі того, що потерпілий не є ані суб'єктом, ані об'єктом злочину, він є частиною тих відносин між іншими суб'єктами, які створені суспільством із приводу його охорони [14, с. 47].

Аналогічної точки зору, до якої, на жаль, повністю байдужим залишився вітчизняний законодавець,

дотримувались й інші провідні вітчизняні вчені, зокрема, М.Й. Коржанський [15, с. 42].

На нашу думку, таким, що цинічно знущається над принципом справедливості у кримінальному законі, є рішення вітчизняного законодавця щодо передбачення в санкціях цілої низки норм КК України, які передбачають відповідальність за злочини проти життя і здоров'я особи, злочини проти статеві свободи й недоторканості (зокрема, ч. 1 ст. 154 КК України («Примушення до вступу у статевий зв'язок»)), інші злочини, що посягають на особисті блага, права, свободи, законні інтереси особи (індивіда), такого специфічного, спрямованого на поповнення грошовими коштами державного бюджету України, виду кримінального покарання як штраф чи громадські роботи, що мають забезпечити безоплатне виконання до того невиконаних та непрофінансованих державою загальних потреб громади.

Яскравим прикладом реалізації такого ставлення законодавця до своїх співгромадян є, зокрема, санкція досліджуваної нами норми ст. 132 КК України («Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної хвороби»), що передбачає в якості покарання винного за нанесення ним шкоди правам і законним, гарантованим безпосередньо державною, інтересам конкретного громадянина штраф, спрямований на поповнення державного бюджету, та громадські роботи, спрямовані на економію витрат цього державного бюджету.

При цьому зауважимо, що в наукових джерелах, які аналізують безпосередньо нормативні документи найвищого органу в системі судів загальної юрисдикції – Верховного суду України, справедливо зазначається, що на практиці відсутність спеціального закону про умови й порядок відшкодування шкоди, завданої злочинцем, розглядається судами як підстава для відмови в задоволенні позовів громадян [16, с. 252]. Також варто підкреслити, що можливі посилання до норм ст. 117 та 1207 Цивільного кодексу України щодо положень цивільного законодавства про відшкодування державою шкоди, завданої злочинцем, в ході своєї реалізації є, м'яко кажучи, проблематичними з позиції пересічного громадянина, навіть без урахування численних прогалин процесуального законодавства щодо застосування вказаних цивільно-правових норм.

Таким чином, ми цілком обґрунтовано стверджуємо, що, фактично, за невиконання своїх правоохоронних функцій з охорони прав, свобод і законних інтересів своїх громадян, що безпосередньо гарантовані самою державою – Україною, саме вона й отримує зиск у вигляді прямих надходжень до свого ж державного бюджету та економії (за рахунок безоплатної праця, якими є громадські роботи) коштів державного бюджету.

Висновок. На підставі вищевикладеного, з урахуванням того, що на сьогодні в Україні відсутній реальний законодавчий механізм державного захисту прав і законних інтересів громадян, які постраждали від злочинів, *пропонуємо на законодавчому рівні від-*

мовитись від застосування в санкціях кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за посягання на особу, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканість, безпеку, а також інші особисті права, свободи й законні інтереси, покарань у вигляді штрафу та громадських робіт, замінюючи їх іншими видами покарань, не пов'язаними з отриманням державою прибутку. Тобто, на зако-

нодавчому рівні припинити практику, за якої «кара за вчинений злочин» перетворюється на своєрідний «податок», сплачений злочинцем державі за вчинення ним злочину проти її громадян та за фактичне невиконання державою України власної правоохоронної функції, що навіть згідно із загальною теорією держави та права належить до основних постійних [17], внутрішніх її функцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності : Закон України від 15 квітня 2008 р. № 270-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 24. – Ст. 236.
2. Кузьмін С.А. Кримінальна відповідальність учасників організованих груп корисливо-насильницької спрямованості : монографія / С.А. Кузьмін. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 132 с.
3. Александров Ю.В. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Ю.В. Александров, В.А. Клименко. – К. : МАУП, 2004. – 328 с.
4. Музика А.А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А.А. Музика, Є.В. Лашук. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 192 с.
5. Дагель П.С. Потерпевший в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Потерпевший от преступления: тематический сборник. – Владивосток, 1974. – Т. 85. – С. 18–20.
6. Бантишев О.Ф. Научно-практический комментарий к Кримінальному кодексу України. Загальна частина / О.Ф. Бантишев, С.А. Кузьмін. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2010 – 336 с.
7. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Часть Общая : лекции : в 2 т. / Н.С. Таганцев. – М. : Наука, 1994. – Т. 1. – С. 13.
8. Фесенко Є. Цінність як об'єкт злочину / Є. Фесенко // Право України. – 1999. – № 6. – С. 76–77.
9. Сенаторов М. Поняття потерпілого від злочину в кримінальному праві / М. Сенаторов // Вісник Академії правових наук. – Х., 2003. – № 1. – С. 202–210.
10. Фаргиев И.А. Уголовно-правовые и криминологические основы учения о потерпевшем / И.А. Фаргиев ; под. ред. д. ю. н. проф. А.И. Чучаева. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2009. – 338 с.
11. Возіанова Ж.І. Інфекційні і паразитарні хвороби : навч. посібник [для студ. мед. вищ. навч. закл., лікарів-інтернів, курсантів, аспірантів і практик. лікарів] : у 3 т. / Ж.І. Возіанова. – К. : Здоров'я, 2002. – Т. 2. – 658 с.
12. Воробей П.А. Завдання і дія кримінального закону / П.А. Воробей, М.И. Коржанський, В.М. Щупаковський. – К. : Вид-во «Гене́за», 1997. – 157 с.
13. Тарарухин С.А. Квалификация преступлений в судебной и следственной практике / С.А. Тарарухин. – К. : Юринком, 1995. – 208 с.
14. Глистин В.К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений) / В.К. Глистин. – Л. : Изд-во ЛГУ им. Жданова, 1979. – 108 с.
15. Коржанський М.И. Нариси кримінального права / М.И. Коржанський. – К. : ТОВ «Гене́за», 1999. – 207 с.
16. Ткач І.В. Відшкодування державою шкоди, завданої злочинцем : тези доп. / І.В. Ткач // Вісник Академії адвокатури України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. «Україна. 20 років незалежності». – К. : Академія адвокатури України, 2011. – С. 251–253.
17. Московець В.І. Поняття та значення правоохоронної функції держави / В.І. Московець // Право і безпека. – 2011. – № 2 (39). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/chapter/8/63/2341>.